

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

## OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

### 6. PRAVOPIS NA 1. STUPNI ZŠ (OBEČNÝ PŘEHLED)

- Konkrétní pravopisné jevy vyučované v 1. a 2. období ZŠ (včetně přiřazení k druhu pravopisu).
- Ukázka konkrétního pravopisného problému a strategie jeho řešení (mimo vyjmenovaná slova a koncovky podstatných jmen).
- Typy pravopisných cvičení (přehled pravopisných cvičení, jejich výhody a nevýhody, využitelnost v rámci pravopisného výcviku).
- [https://didaktikamj.upol.cz/index.php/studijni\\_materialy?id=304](https://didaktikamj.upol.cz/index.php/studijni_materialy?id=304) (prezentace Pravopisná cvičení na 1. stupni ZŠ a Pravopis na 1. stupni ZŠ)
- <https://didaktikamj.upol.cz/index.php/grafick%C3%A1%20str%C3%A1nka%20jazyka?id=364> (oddíl Pravopis v učivu 1. stupně ZŠ)

### Konkrétní pravopisné jevy vyučované v 1. a 2. období ZŠ (včetně přiřazení k druhu pravopisu)

- **Pravopis (ortografie)** je ustálený způsob záznamu zvukové podoby spisovného jazyka systémem grafických znaků. Jedná se o soubor pravidel pro spisovný zápis slov, jejich tvarů a zápis vět.
  - **Druhy pravopisu**
    - **pravopis lexikální** (aplikuje poznatky z lexikologie),
    - **pravopis morfologický** (aplikuje poznatky z morfologie)
    - **pravopis syntaktický** (aplikuje poznatky ze syntaxe).
  - **Pravopis v učivu 1. stupně ZŠ**
    - **1. ročník**
      - Žáci se seznamují se správnými tvary písmen
      - **Pravopis lexikální**
        - samohlásky krátké a dlouhé
        - di, ti, ni / dy, ty, ny
        - dě, tě, ně; bě, pě, vě; mě (mimo morfologický šev)
    - **2. ročník**
      - **Pravopis lexikální**
        - dělení slov na konci řádku
        - samohlásky krátké a dlouhé; ů/ú
        - i/y po tvrdých a měkkých souhláskách
        - dě, tě, ně; bě, pě, vě; mě (mimo morfologický šev)
        - vlastní jména – zejm. osob a zvířat, jednoslovné místopisné názvy (např. města, vesnice, řeky, hory)
        - **párové souhlásky (spodoba znělosti)**
      - **Pravopis syntaktický**
        - velké písmeno na začátku věty a tečka na konci
    - **3. ročník**
      - **Pravopis lexikální**
        - - i/y v základech slov (mimo koncovku, tzn. v kořeni, předponě vy-/vý-, příponě -yně)
      - **Pravopis syntaktický**

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

## OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

- interpunkce za různými druhy vět podle komunikačního postoje mluvčího

### ▪ 4. ročník

#### • Pravopis lexikální

- párové souhlásky v předponách *od-*, *nad-*, *pod-*, *před-*, *roz-*, *bez-*, *s-*/*z*, *vz-* a předložkách *od*, *nad*, *pod*, *před*, *bez*
- vlastní jména – např. víceslovné zeměpisné názvy, jména příslušníků národů (slova, s nimiž se žáci setkávají např. v rámci výuky vlastivědy)
- zdvojování hlásek ve spojení předpona-kořen nebo kořen-přípona
- *je* na morfologickém švu (po předponách *ob-*, *v-*)

#### • Pravopis morfologický

- koncovky podstatných jmen podle vzorů (obvykle kromě pravopisu vzorů *předseda* a *soudce*)
- koncovky přítomného času sloves
- tvary slovesa *být*
- tvary zájmena *já*
- tvarově shodné předložky a předpony (*od/od-*, *pod/pod-*, *nad/nad-*, *před/před-* atd.)
- předložky *s/z*

### ▪ 5. ročník

#### • Pravopis lexikální

- velká písmena v přídavných jménech odvozených od vlastních jmen osob a zvířat
- přípony *-ný* a *-ský*

#### • Pravopis morfologický

- koncovky podstatných jmen (podle všech základních jmenných vzorů)
- tvary slovesa *být* ve způsobu podmiňovacím
- koncovky přídavných jmen tvrdých a měkkých

#### • Pravopis syntaktický

- koncovky přídavných jmen minulého (shoda přísudku s jednoduchým podmětem)
- oddělování vět v souvětí čárkami
- přímá řeč (seznámení se zápisem uvozovek, interpunkce a počátečních písmen)

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

## PRAVOPIS

Návrh rozdělení konkrétního učiva z oblasti pravopisu do jednotlivých ročníků. Uvedené ročníky jsou však pouze orientační, závazné výstupy pro jednotlivá období jsou nastaveny v RVP ZV.

### 1. ročník

→ správné tvary písmen

#### PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ

- samohlásky krátké a dlouhé
- di, ti, ni / dy, ty, ny
- dě, tě, ně; bě, pě, vě; mě (mimo morfol. šev)

### 2. ročník

#### PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ

- dělení slov na konci řádku
- samohlásky krátké a dlouhé; ů a ú
- i/y po tvrdých a měkkých souhláskách
- dě, tě, ně; bě, pě, vě; mě
- vlastní jména – osob a zvířat, jednoslovné místopisné názvy (města, vesnice, řeky, hory)
- párové souhlásky (spodoba znělosti)

#### PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ

- velké písmeno na začátku věty a tečka na konci

### 3. ročník

#### PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ

- i/y v základech slov (mimo koncovku, tzn. v kořeni, předponě vy-/vý-, příponě –yně)

#### PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ

- interpunkce za různými druhy vět podle komunikačního záměru mluvčího

### 4. ročník

#### PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ

- párové souhlásky v předponách od-, nad-, pod-, před-, roz-, bez-, s-/z-, vz- a předložkách od, nad, pod, před, bez
- vlastní jména – víceslovné zeměpisné názvy, jména příslušníků národů
- zdvojování hlásek ve spojení předpona-kořen nebo kořen-příponách
- je na morfologickém švu (po předponách ob-, v-)

#### PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ

- koncovky podstatných jmen podle vzorů (kromě vzorů předseda a soudce)
- koncovky přítomného času sloves
- tvary slovesa být
- tvary zájmena já
- tvarově stejné předložky a předpony
- předložky s/z

### 5. ročník

#### PRAVOPIS LEXIKÁLNÍ

- velká písmena v přídavných jménech odvozených od vlastních jmen osob a zvířat
- přípony –ný a –ský

#### PRAVOPIS MORFOLOGICKÝ

- koncovky podstatných jmen (všechny vzory)
- tvary slovesa být ve způsobu podmiňovacím
- koncovky přídavných jmen tvrdých a měkkých

#### PRAVOPIS SYNTAKTICKÝ

- koncovky přídavných jmen (shoda přísudku s podmětem v základních případech)
- oddělování vět v souvětí čárkami
- přímá řeč

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

## OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

### Ukázka konkrétního pravopisného problému a strategie jeho řešení (mimo vyjmenovaná slova a koncovky podstatných jmen).

#### Pravopisný problém: psaní s/z na začátku slov

Např. zhlédnout × shlédnout, zmýlit se × smýlit se (druhá varianta je nespisovná)

#### Popis problému:

Předpony s- a z- se často pletou, protože se stejně vyslovují ([s]) a jejich významy nejsou vždy intuitivní. Rozdíl mezi nimi je ale důležitý pro správné porozumění a vyjadřování.

#### Strategie řešení:

##### 1. Pochopení významu předpon:

- z- označuje směr shora dolů, dokončení nebo změnu stavu  
např. *zhlédnout film (dívat se shora dolů nebo dokončit dívání se), zmýlit se (dostat se do omylu)*
- s- označuje směr shora dolů, dohromady nebo dolů z povrchu  
např. *shlédnout z věže (dívat se dolů), shodit (dát dolů), slít (dát dohromady)*

##### 2. Používání slovníků nebo jazykových korpusů:

Když si nejsem jistý, ověřím si význam a pravopis slova ve Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ) nebo ve Slovníku současného jazyka českého.

##### 3. Psaní s pomocí kontextu:

Slova si zapamatuji v konkrétní větě nebo frázi:

- „Zhlédl jsem film“ → viděl jsem ho.
- „Shlédl z věže“ → podíval se dolů.

##### 4. Vytváření mnemotechnických pomůcek:

Např. *Zhlédnout film* → „Z“ jako „Zakončit sledování“.

### Typy pravopisných cvičení (přehled pravopisných cvičení, jejich výhody a nevýhody, využitelnost v rámci pravopisného výcviku).

#### TYPY PRAVOPISNÝCH CVIČENÍ

Na 1. stupni ZŠ používáme různé typy pravopisných cvičení, zejména:

|                           |                                                                                           |
|---------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|
| OPIS A PŘEPIS             | Cílem je přepsat text.                                                                    |
| DOPLŇOVÁNÍ                | Cílem je doplnit daný jev do textu.                                                       |
| OBMĚŇOVÁNÍ<br>NAHRAZOVÁNÍ | Cílem je obměna textu podle daných pokynů nebo nahrazení daného slova vhodnějším výrazem. |
| VYHLEDÁVÁNÍ               | Cílem je najít slovo s pravopisným jevem.                                                 |
| KONSTRUKCE                | Cílem je dokázat znalost pravopisu správným použitím pravopisného jevu v textu.           |
| KOREKTURY TEXTU           | Cílem je opravit text s chybami a odůvodnit. Jsou náročné.                                |
| DIKTÁT                    | Cílem je ověřit míru zvládnutí daného jevu.                                               |

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

## OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

- **Opisovací a přepisovací cvičení**
  - **Výhody:**
    - Recepce slov (zraková fixace správného zápisu slov)
    - Jedná se o pravopisně velmi jednoduchá cvičení, která jsou vhodná i pro nejmenší žáky
    - Jsou vhodná také k nácviku formálního zápisu textu
  - **Nevýhody:**
    - Cvičení vhodná jen v počátečním nácviku pravopisného jevu
- **Doplňovací cvičení**

### DOPLŇOVACÍ CVIČENÍ

#### TYPY DOPLŇOVÁNÍ

##### I. podle rozsahu doplňovaného

- a) ~ písmen nebo znamének
- b) ~ skupin písmen
- c) ~ slov

##### II. podle pravopisného jevu (podle toho jaké pravopisné pravidlo bude uplatňováno)

##### III. podle počtu jevů

- a) ~ s jedním jevem
- b) ~ se dvěma jevy...

##### IV. podle formy doplňování

- a) ~ do souvislého textu
- b) ~ do sloupce
- c) ~ do tabulky
- d) ~ do graficky členěného textu

##### A DALŠÍ...

- **Výhody:**
  - Rychlé doplnění, rychlá kontrola
  - Využitelné pro všechny typy pravopisných jevů
  - Velká variabilita cvičení, která žáky motivuje
- **Nevýhody:**
  - Recepce pouze jednoho písmene, ne celého slova
  - Problematická je absence zdůvodnění při písemném doplňování (mechanismus zdůvodňování pravopisu lze ale do cvičení přidat)
  - Obtížné cvičení pro žáky, kteří mají problémy při čtení a porozuměním (dyslektici, dysortografici, žáci s vážnou poruchou pozornosti)

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

## OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

- Cvičení obměňování (transformace) a nahrazování (substituce)

| CVIČENÍ OBMĚŇOVACÍ (TRANSFORMACE)<br>A NAHRAZOVACÍ (SUBSTITUTE)                                                                                                                                          |                                                                                                                                                                                         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| TYPY OBMĚŇOVÁNÍ nebo NAHRAZOVÁNÍ                                                                                                                                                                         |                                                                                                                                                                                         |
| <b>I. podle procesu obměny</b><br>(podle toho jakým způsobem dochází k obměňování nebo nahrazování původního slova)<br>a) ~ ohýbáním (skloňování, časování)<br>b) ~ synonymizací<br>c) ~ antonymizací... | <b>II. podle nabídnutých možností výběru</b><br>a) ~ bez výběru možností<br>b) ~ s výběrem možností:<br>- výběr ze dvou možností<br>z více možností<br>- výběr ze slov<br>podle obrázků |
| A DALŠÍ...                                                                                                                                                                                               |                                                                                                                                                                                         |

- **Výhody:**
  - Rozvoj komunikačních kompetencí v písemném projevu (zdůvodnění pravopisného jevu jeho aplikací)
- **Nevýhody:**
  - Komplikovanější vymýšlení cvičení
  - Efektivní jsou jen pro některé typy pravopisných jevů
- **Vyhledávací cvičení**
  - **Výhody:**
    - Spojení pravopisného výcviku se zrkovou orientací v prostoru (i s reálným světem)
    - Rozvoj slovní zásoby (variabilnost pojmenování), logického myšlení, argumentace
- **Konstrukční cvičení**
  - **Výhody:**
    - Rozvoj komunikačních kompetencí v písemném projevu (zdůvodnění pravopisného jevu jeho aplikací)
  - **Nevýhody:**
    - Komplikovanější vymýšlení cvičení
- **Korektury textu**
  - **Výhody:**
    - Důležitý trénink práce s chybou
    - Rozvoj zrakového vnímání, pozornosti
  - **Nevýhody:**
    - Recepce nesprávných tvarů slov (tato cvičení lze řadit až ve fázi pokročilého pravopisného výcviku, kdy již mají žáci uvedený pravopisný jev natolik upevněný, že by v něm neměli chybovat)

# DIDAKTIKA ČESKÉHO JAZYKA

## OKRUHY PRO DOMÁCÍ PŘÍPRAVU S OSNOVOU A STUDIJNÍMI ZDROJI

### - Diktát

#### DIKTÁT

##### TYPY DIKTÁTŮ

- |                                                                                                  |                                                                                                                              |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>I. podle charakteru diktovaného</b><br>a) slova<br>b) věty<br>c) text                         | <b>IV. podle míry domácí přípravy</b><br>a) s přípravou<br>- s domácí přípravou /<br>s přípravou ve škole<br>b) bez přípravy |
| <b>II. podle počtu jevů</b><br>a) s jedním jevem<br>b) se dvěma jevy...                          | <b>A DALŠÍ...</b>                                                                                                            |
| <b>III. podle pravopisného jevu</b><br>(podle toho jaké pravopisné<br>pravidlo bude uplatňováno) |                                                                                                                              |

- **Výhody:**
  - Koplexní pravopisný výcvik
- **Nevýhody:**
  - Koplexní pravopisný výcvik je vellmi náročný, proto by mu měla předcházet pečlivá příprava a systematický pravopisný výcvik (nacvičované pravopisné jevy je vhodné kombinovat jen s jevy dobře osvojenými)
  - Pro eliminaci stresu je vhodné zvážit i domácí přípravu u některých pravopisných jevů (zejména u pravopisu párových souhlásek, vyjmenovaných slov, koncovek podstatných jmen, vlastních jmen)

### - Cvičení určená k vyhledávání a fixování slov s pravopisnými jevy

- **Pojmenování skutečností na obrázcích**
- **Vyhledávání slov** – v dané skupině slov (např. Vyjmenovaná slova, slova podřazená k danému slovu), ve větách (pranostiky, pořekadla, přirovnání, ...), v textu básni nebo písni
- **Vyhledávání slov** – slova souřadná/podřadná
- **Vyhledávání slov** – skryvačky, hádanky, křížovky, rébusy
- **Odvozování slov** – vytváření nových slov, stupňování, zdrobňování...
- **Skládání slov** – spojovačky, skládačky, přesmyčky (písemné, slabičné), čtyřsměrky, osmisměrky,...

#### DIKTÁT

##### ROZSAH DIKTÁTU

Délka diktátů se v jednotlivých ročnících liší:

|                          |
|--------------------------|
| 2. ročník.....20-30 slov |
| 3. ročník.....30-40 slov |
| 4. ročník.....40-50 slov |
| 5. ročník.....50-60 slov |

##### HODNOCENÍ DIKTÁTU

|                 |
|-----------------|
| 1.....0-1 chyb  |
| 2.....2-3 chyby |
| 3.....4-6 chyb  |
| 4.....7-9 chyb  |
| 5.....10+ chyb  |

(při 20 pravopisných jevech)

##### NÁROČNOST DIKTÁTU

Obtížnost diktátu závisí na:

- počtu problematických jevů (+/- 20 jevů)
- úrovni zvládnutí sledovaných jevů
- množství různých typů jevů